

Geloof en ons brein

De biologische psychiatrie is sterk in opmars. Samengevat houdt dit in dat naast erfelijkheid en omgeving ook biologische factoren spelen bij psychiatrische aandoeningen. Een onderwerp dat veel vragen losmaakt, zoals de vraag: **Is geloof slechts een product van ons brein?**

Afgelopen januari was er een debat tussen de emeritus hoogleraren Dick Swaab en Herman van Praag, georganiseerd door de Utrechtse Jacobikerk. Zij kruisten de degens over geloof en wetenschap met als thema: 'Identiteit, religie en het brein. Wat bepaalt wie wij zijn?'

Produceren hersenen onze geest?

Professor Dick Swaab heeft als hersenonderzoeker zijn sporen verdiend. Hij was hoogleraar neurobiologie aan de Universiteit van Amsterdam, directeur van het Nederlands Instituut voor Hersenonderzoek en een van de oprichters van de Nederlandse Hersenbank (NHB). De NHB verzamelt hersenweefsel van neurologische en psychiatrische patiënten, ten behoeve van wetenschappelijk onderzoek en medische diagnostiek, en geeft voorlichting. Vanuit de hele wereld wordt een beroep gedaan op deze kennis. In de bestseller 'Wij zijn ons brein' beschrijft Dick Swaab de ontwikkeling van de mens vanaf de conceptie tot de dood. Biologische en genetische factoren staan centraal in zijn visie. Zo beschrijft hij op pagina 454 dat de psychiatrische aandoening schizofrenie een vroege ontwikkelingsstoornis in de hersenen is, met een voor-

namelijk genetische basis. Ook autisme wijt hij ten dele aan een vroege ontwikkelingsstoornis van de hersenen. Omgevingsfactoren zijn belangrijk voor de hersenontwikkeling, maar dan niet zozeer de *maatschappelijke* omgeving na de geboorte, maar vooral de *chemische* omgeving voor de geboorte en problemen rond de geboorte. Van het boek zijn honderdduizenden exemplaren verkocht. Dat succes is illustratief voor de groeiende belangstelling voor dit onderwerp. Ik was enige tijd terug in de gelegenheid om Swaab een persoonlijke vraag te stellen, over het verband tussen een spierziekte en prenatale complicaties. In die correspondentie heb ik hem ervaren als een toegankelijk en aimabel mens en wetenschapper.

Psychiatrie en religie

Professor Herman van Praag richtte in 1966 voor de Universiteit van Groningen de afdeling 'biologische psychiatrie' op en werd de eerste hoogleraar biologische psychiatrie in Nederland. Hij schreef onder andere het boek 'God en Psyche' en is oprichter van de Nederlandse Stichting Psychiatrie en Religie. Van hem is de uitspraak: 'Ik heb in het begin van mijn loopbaan hard gevochten om neurobiologie in de psychiatrie aanvaard te krijgen. Nu is de zaak omgedraaid. Er is een tendens tot biologische eenzijdigheid.' Herman van Praag is voorstander van een psychiatrie die de psyche,

de ziel niet verwaarloost. In het onlangs verschenen boek 'God, religie en ons brein', waarin schrijver Tjerk de Reus in gesprek is met Van Praag, uit hij zijn verbondenheid met Israël.

In de Thora ontmoeten we de Eeuwige

Geloof is voor hem van persoonlijk belang. 'De Thora is een veilige haven, een rustpunt in de alsmaar veranderende wereld. In de Thora ontmoeten we de Eeuwige.' De Joodse geloofstradities hebben zijn gedachten gevormd en dagelijks leest hij de Bijbelse geschriften. Volgens Van Praag zijn de eigenheid van de menselijke geest en omgevingsfactoren evenzeer van invloed op het ontstaan van psychische aandoeningen als biologische processen.

Het debat

Als twee wetenschappers met zo'n achtergrond in debat gaan, verdient dat alle aandacht. De belangstelling was dan ook bijzonder groot. Swaab bracht in zijn betoog naar voren dat spiritualiteit voor 50% genetisch is bepaald, de rest wordt ingevuld door de vroege ontwikkeling. Het zijn de hersenen die de geest produceren. Evolutionair bezien is religie wel belangrijk, want het houdt de groep bij elkaar, maar het brein is allesbepalend.

Is geloof enkel een product van biologische processen in ons brein?

Ter onderbouwing van zijn betoog voegde hij eraan toe dat er een relatie is tussen geloof en IQ. Recent onderzoek zou hebben uitgewezen dat 44% van de hoogleraren atheïst is, tegenover 14% van de doorsnee bevolking.

Geloof en wetenschap sluiten elkaar niet uit

Van Praag benadrukte juist het belang van religie, bijvoorbeeld in de psychiatrie. Volgens hem is de geest van de mens een mysterie waarover een mens zich blijft verwonderen. Wij zijn niet ons brein, we zijn bovenal onze geest en dat maakt ieder mens uniek. Religiositeit is geen product van het brein en heeft dus geen biologische oorzaak. Brein en geest zijn gelijkwaardig. Wetenschappers zouden zich volgens hem vaak schamen om uit te komen voor een geloofsovertuiging. Een stelling die Swaab bestreed. Dat de prenatale ontwikkeling van een kind, erfelijkheid en processen in de hersenen van invloed

kunnen zijn op het ontstaan van psychiatrische en neurologische aandoeningen, is bekend. Ook christenen kunnen daar niet omheen. Religie en geloof mogen echter niet worden genegeerd. In de moderne psychiatrie ontbreekt veelal de balans en dat kan leiden tot verwarring. Bijvoorbeeld over de invloed van opvoeding, geloof en omgevingsfactoren op het ontstaan van psychische problemen en in hoeverre de mens over een vrije wil beschikt. Vooral in de forensische (rechterlijke) psychiatrie en bij de beoordeling van een begrip als (on)toerekeningsvatbaarheid, is die vraag onderwerp van discussie.

Psychisch lijden

Heeft zo'n debat nut? Naar mijn mening wel. Gezinnen die worden geconfronteerd met psychisch lijden, worstelen vaak met fundamentele vragen en onverwerkt verdriet. Niet zelden stuit men op onbegrip vanuit de omgeving. Er kunnen diepe schuldgevoelens ontstaan als er op ongenuanceerde wijze, vaak zonder enige achtergrondkennis, wordt gespeculeerd over de oorzaken, zoals

tekortkomingen in de opvoeding of de wijze waarop met tegenslagen is omgegaan. Inzicht in mogelijke biologische of genetische oorzaken kan bijdragen aan het verwerkingsproces.

Aan de andere kant is de mens verantwoordelijk voor zijn daden. Geloof en wetenschap sluiten elkaar niet uit, maar vullen elkaar aan. Daarom moet er in de psychiatrie en het pastoraat een goede balans zijn. Ik hoop dat het Jacobidebat een aanzet is tot een breder debat in kerk en samenleving. Zowel degenen die psychisch lijden als de mensen in hun omgeving hebben behoefte aan begrip en betrokkenheid. Het debat leverde geen winnaar op. Beide innemende en begaafde hoogleraren verdedigden hun vaak tegengestelde opvattingen met bezieling en overtuiging. Natuurlijk speelt bij de beoordeling van zo'n debat de levensovertuiging een rol. Dat mijn persoonlijke voorkeur uitgaat naar de opvatting van professor Herman van Praag, zal u niet verwonderen. ◻

Jaap Spaans is schrijver en publicist, zie ook www.jaapspaans.nl.